

РЕЗЮМЕТА НА ПУБЛИКАЦИИ

на гл. ас. д-р Венета Кръстева, представени за участие в конкурс за заемане на академична длъжност „доцент” (специалност „Социология“, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата), обявен за нуждите на секция „Публични политики и социални промени“ на ИФС-БАН, обнародван в „Държавен вестник“, бр. 89/12.11.2019г.

Монография: Кръстева, В. (2019). *Младежка заетост и трудова несигурност в България*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов” ISBN: 978-954-322-989-5.

В книгата се изследват спецификите на заетостта на уязвими на пазара на труда млади хора в България в периода от 2008 до 2018 г. и последиците, които те имат както за самите младежи, така и за обществото като цяло. Анализът се изгражда на базата на различни източници на информация – статистически данни, резултати от предишни емпирични изследвания по темата, информация от дълбочинни интервюта с младежи в ситуация на трудова несигурност – безработни, на временни позиции, работещи в сивия сектор, на позиции под тяхната квалификация и/или получаващи ниско заплащане. Тази емпирична информация не претендира за представителност. Въпреки това разказите на интервюираните младежи правят възможно създаването на по-детайлна картина на изследвания проблем и илюстрират твърдения и хипотези относно спецификите на младежка заетост в България, направени на базата на количествени данни.

Книгата се състои от четири глави. В Първа глава се обосновава спецификата на младите хора като отделна група. Появата на концепцията за младостта като отделен период в живота на хората се свързва с настъпването на модернизацията в западните държави, като тя е социално конструирана и има исторически и пространствени измерения, характерни за различните общества и култури, време и история. В този период се осъществяват определени преходи – от училище към работа, от родителския дом към свой собствен и създаване на семейство. Условието, в които днешните младежи трябва да осъществяват тези преходи, са много по-динамични от преди, като резултатът е отдалечаване на социалната зрялост. В същото време все по-ранно се достига до биологична зрялост. Така периодът, определян като „младежки“, става все по-голям, а преходът от един етап в друг – по-несигурен. Начинът и степента на успешност, с която ще бъдат осъществени (или не) тези преходи, зависят от контекста, в който живеят младите хора, като семейният произход и ресурсите, с които разполагат родителите, днес са от ключово значение за крайния резултат. В резултат на това се наблюдава нарастваща фрагментация на младите, свързана с различния достъп, който те имат до ресурси за задоволяване на основни жизнени нужди (храна, жилище, отопление и т.н.), до образование, здравеопазване и пазар на труда.

Разгледана е и богатата традиция на изследвания на младежта в България, като са представени накратко основните тематични полета, върху които българските учени се

съсредоточават. Проблемите, идентифицирани от социолозите, показват, че изследването на младежите е също така част от проучванията на по-широката картина на приемственост и промяна в едно общество. В книгата са представени редица данни, които подкрепят твърдението за по-голямата уязвимост на младите хора на пазара на труда. Привеждат се данни и се аргументира твърдението, че за несигурната ситуация на уязвимите младежи в страната основна роля има социално-икономическият контекст, структурните проблеми на пазара на труда, промените в регулацията на труда и намаляването на ролята на социалната държава. Тенденцията е към поляризиране на работните места (на добри и лоши) и индивидуализация на риска.

Анализът на заетостта на младежите в книгата е разгърнат в рамките на концепцията за трудовата несигурност. Фокусът е върху разбирането за трудова несигурност (от английски: *precarity*, *precarious labour*). Понятията *precarity* и *precarious labour* нямат точен превод на български език. Понятието за трудова несигурност обединява идеите за несигурна заетост и некачествена работа и обозначава по-скоро резултатите от поредица промени в пазара на труда (както в трудовите отношения и регулацията, така и на ниво качество и естество на работата), започнали от 70-те години на ХХ в. насам и свързани с намаляване ролята на социалната държава и увеличаване на различни форми на атипична, неформална, нестандартна форма на работа и влошаване на нейното качество за все повече хора. Несигурността се разглежда като един от основните резултати от тези промени. Тя не се отнася само до липсата на постоянна работа, но и до качеството на самата работа. Затова се разглеждат още ефектите от прилагането на идеята за гъвкавост на пазара, появата на концепцията за гъвкава сигурност, връзката между несигурност и качество на труд. Чрез множество данни се представя проявлението на проблема за трудовата несигурност в България и влиянието му върху заетостта на уязвими млади българи. Макар у нас разпространението на временни трудови договори да е много по-малко от средното за ЕС, тези договори са свързани с много по-висока несигурност и степен на преминаване към безработица, отколкото в европейските държави. Заетостта у нас се характеризира с високи нива на работещи бедни и с ниска степен на автономност. Редица изследвания в различни сектори от българската икономика показват, че промените, обединени под идеята за повишаване „гъвкавостта на труда“, се използват за прехвърляне на икономическия риск от работодателя към работника, което повишава трудовата несигурност особено за най-уязвимите групи.

В края на Първа глава се извеждат основните групи уязвими хора на пазара на труда. Без да се претендира за изчерпателност, в книгата фокусът е върху част от определените в Закона за насърчване на заетостта групи в неравностойно положение на пазара на труда, а именно – младежи, влизащи за първи път на пазара на труда, хора до 29-годишна възраст, които са дългосрочно безработни, т.нар. NEETs, такива с ниско или липсващо образование, на временни и/или краткосрочни позиции, работещи без договор, работещи бедни. Ситуацията на уязвимите младежи на пазара на труда, които са изследвани, не е еднаква за всички. Част от тях са определени като „отпаднали“ от пазара на труда –

дългосрочно безработни, без никакъв трудов опит и квалификация. Други са „слабо интегрирани участници“ – младежи, които често сменят работата си, работят под образователното си ниво, на нископлатени позиции, с временни трудови договори, в сивия сектор на икономиката. Открий се и една по-малка трета група – „интегрирани участници“ на пазара на труда – младежи, които към момента на интервюто са на сигурна работа (с постоянен трудов договор), но в началото на своя трудов път са преживели периоди на безработица и несигурност.

Във Втора глава са анализирани основните детерминанти за трудова несигурност. От особено значение за анализа на заетостта, независимо дали младежката, или общата, е икономическата ситуация в страната. Затова втора глава започва с представяне на основни характеристики на икономическия контекст в България, които са от значение за заетостта на уязвимите младежи и които създават условия за нарастваща трудова несигурност. В периода от края на 2008 до 2013 г. у нас се наблюдават спад на икономическото развитие (измерено чрез БВП) и нарастване на безработицата, особено силно сред младите хора. След този период обаче се констатира постоянен икономически ръст. Въпреки това не се наблюдава значим растеж на заетостта и подобряване качеството на работа, особено за уязвимите групи на пазара на труда. Причината за това трябва да се търси в твърдението, че високите нива на трудова несигурност след 2013 г. се дължат не толкова на тежестта на кризата, а на бавното възстановяване на икономиката у нас. За това допринасят налаганите в България далеч преди кризата от 2008 г. политически решения за деиндустриализация, голям дял малки предприятия, нисък дял на преки чуждестранни инвестиции, високи нива на корупция и сива икономика в страната. Към тази картина трябва да се добавят и структурните проблеми на пазара на труда и политиките за намаляване на социалната защита въпреки неблагоприятния контекст и високите нива на бедност в страната. Измеренията на трудовия пазар, които се дискутират, са: търсене и предлагане на работа; връзката образование–потребности на трудовия пазар; трудови доходи и производителност на труд; работа в сивия сектор и нарушения на трудовите права. Представени са и са анализирани редица статистически данни (подкрепени с примери от дълбочинни интервюта с младежи), чрез които се идентифицират основни фактори, произтичащи от структурата на българския пазар на труда, водещи до нарастване на трудовата несигурност: липса на достатъчно свободни позиции; лошо качество на предлаганите работни места (ниско заплащане, липса на сигурност и автономия); недеклариране на доходи от труд или работа на фиктивни трудови договори; наличие на некоректни практики от страна на работодателите.

Разглежда се и институционалната рамка, създаваща условия за нарастване на трудовата несигурност за младежите – трудова регулация и политики на пазара на труда. От края на XX в. в България започват непрекъснати промени както в регулацията, така и в основните концепции в политиките на пазара на труда – реформите следват идеите на неолибералната парадигма – промени, водещи до намаляване участието на държавата и разширяване на активния характер на политиките. Фокусът е върху индивидуалните

дефицити и пригодността за работа, започването на каквато и да е работа вместо търсене на качествена такава, дерегулация и гъвкавост на трудовите отношения (без да се осигурява необходимата сигурност). Въпреки това след 2008 г. се наблюдава намаляване както на разходите за активни политики на пазара на труда (АППТ), така и на участниците в тях. Независимо, че младежите са изведени като една от уязвимите групи на пазара на труда, броят на инициативите, насочени само към младежи, и на самите участници в тях драстично намалява от 2008 г. насам. По отношение на структурата на разходите по видове мерки стремежът на АППТ е създаване на субсидирана заетост, докато в повечето страни – членки на ЕС, приоритет имат обучението и квалификацията. Друга критика към АППТ и по-специално към мерките, прилагани след 2014 г. в рамките на Гаранцията за младежта, е това, че са насочени основно към млади хора със средно и висше образование, т.е. такива, които „са лесни да бъдат активирани“ и имат ограничен ефект върху уязвимите групи младежи с ниска квалификация и без образование. Активните мерки на пазара на труда постигат различни нива на ефективност – колкото по-високо образование са целевите групи, толкова и мерките са по-успешни. Това е резултат от неефективността на политиките, най-вече образователните, които създават значителни дефицити (по отношение на социализация и обучение) за групи младежи, които не могат да бъдат компенсирани от АППТ. В допълнение към това достъпът на младежите до парични обезщетения за безработица и социално подпомагане е силно ограничен, което допълнително затруднява положението им и увеличава бедността и риска от социалното им изключване. Нещо повече, разпространило се е схващането, че безработните са отговорни за своята ситуация, и рисковете се прехвърлят изцяло на индивидуално ниво. Това прикрива значимата роля на (липсата на) възможностите, пораждани от институционалната рамка и социално-икономическите условия.

В Трета глава на базата на информация от дълбочинни интервюта с младежи в България се представят субективни оценки за последиците от безработицата и трудовата несигурност. Анализират се резултати от специфичната за уязвимите младежи заетост (несигурна, краткосрочна, нископлатена) на три нива: за самите млади хора, на групово ниво и за обществото като цяло. На индивидуално ниво акцентът е поставен върху негативното влияние на несигурността върху материалното благосъстояние, здравето и достъпа до здравни услуги, възможностите за автономност и изграждането на планове за бъдещето. Ефектите, които са идентифицирани, надхвърлят многократно липсата на средства и оказват влияние върху цялостното благосъстояние и здраве, върху осъществяването на важни преходи в живота на младите, като степента на влияние зависи от редица фактори – семейна среда, образование, формална подкрепа, пол, етнос. Прехвърлянето на рисковете на индивидуално ниво, липсата на държавна подкрепа и невъзможността публичните политики да смекчат различията и (негативните) ефекти от социалния произход водят до нарастване на диференциацията вътре в младежката група. Трудовата несигурност и невъзможността за качествена интеграция в пазара на труда увеличават дистанциите между младите българи и днес трудно може да се говори за

хомогенна група млади хора. Основни разделителни фактори сред младите се явяват социално-икономическото състояние на семейството, населеното място и произтичащите от това възможности за достъп до качествено образование и качествена работа – условия, върху които младите нямат контрол и много трудно могат да променят.

Трудовата несигурност, безработицата и условията, които ги създават, водят до редица негативни ефекти и на макрониво. Последиците се свързват с явления като нарастващи неравенства и бедност на големи групи от хора, влошаване на демографските характеристики, промени в политическото поведение на младите хора и повишаване на ксенофобските и националистическите настроения. Високите нива на неравенство в обществото са свързани с неравен достъп до качествено образование, влошено здраве и ограничен достъп до здравни грижи и до пазара на труда. Социално-икономическите промени вследствие на действието на публични политики в последните три десетилетия са довели до създаването на големи групи уязвими хора, обречени на възпроизвеждане на бедност и социална изолация. Представените в книгата данни и резултати от нови изследвания показват, че въпреки нарастването на средните доходи и повишаването на нивото на заетост общо и сред младежите след 2016 г. нивата на бедност и рискът от социално изключване се повишават. В този контекст много млади хора предпочитат да търсят работа в чужбина, вместо да работят в страната си, отлагат създаването на семейство, което води до негативен демографски прираст и намаляване на хората в работоспособна възраст.

Друг ефект от несигурността, влошеното качество на заетост и най-вече свързаната с тях бедност и нарастване на неравенствата е масовото усещане за липса на справедливост и равенство във възможностите, нарастването на чувството на безсилие и недоверие в държавните институции у голяма част от младите българи. Това води до блокиране на способностите за активно действие на редица младежи, поради което те не могат да правят планове за достойна работа, за създаване на семейство, за развитие в България. Ниската ефективност на социалната политика и убедеността, че държавните институции не функционират ефективно, е предпоставка за развитие на популистки дискурс в страната и нарастване на влиянието на националистически формации. В резултат на това в българското общество се наблюдава разпространяване на езика на омразата. Съществуването на социални проблеми като бедност, неравенства, липса на работа и образование се приписва на отделни индивиди и/или на тяхната принадлежност към определена група, а не се търсят в характеристики на контекста, на политиките и възможностите, които (не) създават те.

В Четвърта глава се разглеждат основни стратегии, които уязвимите млади хора в България предприемат за справяне със ситуацията на трудова несигурност и безработица. Като под стратегии се разбира не изграден, ясен план на действие, а по-скоро усилията, които интервюираните са положили или полагат за подобряване на собственото благосъстояние. За да се анализират факторите, които допринасят за (не)успеха на младите българи, в книгата се използва инструментариумът на подхода за способностите

и възможностите за реализация (capability approach), разработен от Амартия Сен. Подходът набляга на значението на реалната оценка на свободата, разбрана като способността на хората да постигат различни желани резултати или състояния. Способностите и възможностите, с които човек разполага, се различават значително и зависят от редица характеристики и обстоятелства – фактори на превръщане (conversion factors). За да се анализира сложната връзка между фактори на различно ниво (микро, мезо, макро), оказващи влияние върху включването на младите в пазара на труда, възможностите за реализация на интервюираните младежи са разгледани чрез действието на различни фактори на превръщане: институционален, социален, семеен, икономически, културен, политически и личностен. Първоначално се анализира действието им общо за идентифицираните в изследването три групи младежи, а след това са представени и конкретни примери от житейски истории на млади хора. Активността на самите младежи е от съществено значение в ситуация на трудова несигурност. Но тя зависи до голяма степен и от средата (неформална и формална), която предоставя или не възможности на младите хора да реализират своите способности. Отново се откроява важната роля на семейството като фактор за (не) успешна реализация. Семейството и неговият капацитет за подкрепа (чрез финансов и социален капитал) се превръщат в основния буфер, компенсиращ недостатъчната институционална подкрепа особено за най-силно уязвимите младежи. Трудовата миграция не толкова към големите градове, колкото към чужбина, е един от основните механизми, които младите хора с готовност предприемат.

Четвърта глава завършва с препоръки за разширяване на способностите и възможностите за реализация на уязвимите младежи на пазара на труда. На базата на направения анализ на действието на различните фактори на превръщане се разглеждат някои възможности за подобряване достъпа до ресурси и услуги на уязвимите младежи, с което да се повишат реалните им способности за избор. Обръща се внимание на това, че е необходим комплексен подход към младежката заетост, както и диференцирани целенасочени въздействия върху различните групи младежи. Убеждението е, че усилията за подобряване ситуацията на младите хора в страната изискват подобряване на функционирането на всеки един елемент от сложната връзка между образователна система, пазар на труда и социална държава.

Книга на базата на защитен дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор“ - Krasteva, V. (2014). *The orthodox clergy in a market economy in Bulgaria. A study in the field of sociology of religion*. Saarbrücken, Germany: Scholar`s Press, ISBN: 978-3-639-66111-8

Обект на изследване в книгата е православната църква и начина, по който тя функционира в условията на пазарна икономика и как отговаря на социалните промени в модерните общества. Православната църква е едновременно институция и свещено място. Условията, в които живеем, вкарват в свещеното пространство изискванията на деня с особена сила. На базата на информация, събрана чрез дълбочинни интервюта се анализират стратегиите,

които българските православни духовници използват за осигуряване на материално съществуване на религиозната институция. Този проблем е поставен в по-широкия контекст на въпроса за това как православните религиозни ценности и норми корелират с изискванията на пазара. Анализът помага да се видят предизвикателствата, пред които са изправени православните религиозни институции днес и би била особено полезна, за изследователите на религиите, които се интересуват от начина, по който функционират тези институции днес, както и за всеки един човек, загрижен за ролята на религиозните ценности в съвременния свят.

Студии, публикувани в списания с научно рецензиране или в редактирани колективни томове:

Кръстева, В. (2019). Преживяване на безработица и трудова несигурност: изследване на социалното изключване на млади хора в България. В: Желязкова, М. & Петрунов, Г (съст.). *Науката в полза на обществото*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, ISBN: 978-954-322-985-7.

Фокусът на текста е социалното изключване и неговите аспекти в различни сфери от живота, преживявани от млади хора в България като резултат от безработица и трудова несигурност. Анализът се базира върху информация, събрана чрез дълбочинни интервюта с 43 младежи от София и Монтана. Теоретичната рамка, в която се поставя социалното изключване е перспективата на подхода за способностите и възможностите за реализация, разглеждаща го като лишаване от възможности за достигане до желани резултати. Младежите, участвали в изследването, са разделени на три категории: с много висока, с висока и с ниска степен на социално изключване. Аспектите на социално изключване, които бях разкрити в разказите на интервюираните са: ниско образование и професионална квалификация; материални лишения и ограничен социален капитал; финансова зависимост; влошено психическо и физическо здраве; ограничена институционална подкрепа. В най-силна степен тези негативни последици от безработицата се наблюдават при младежите с най-висока степен на социално изключване. И в трите групи семейството се явява основен защитен фактор. Нещо повече, степента на социално изключване се засилва, когато младите хора нямат подкрепяща ги среда и контакти с хора или институции, от които да получат подкрепа. По отношение на ролята на държавата наблюденията показват, че именно най-уязвимите млади хора са най-малко включени в програми за младежка заетост.

Krasteva, V. (2018). An Interview Study of Consequences of Early-Career Unemployment in Bulgaria. *Journal of Innovative Business and Management*, 2. DOBA Fakulteta Maribor, Slovenia, ISSN-1855-6175, DOI 10.32015/JIMB/2018-10-2-5.

Статията изследва субективната оценка относно последиците от продължителна безработица в началото на трудовата кариера в България. Анализът се основава на

информация, получена от дълбочинни интервюта с хора от три възрастови групи, които са влезли в пазара на труда в периоди с високи нива на безработица. Негативните последици, посочени от интервюираните включват материални лишения, ограничен достъп до здравни услуги, ниско самочувствие, ограничаване на социалните контакти, отлагане на решението за създаване на собствено семейство и напускане на родителския дом, загуба на надежда за по-добро бъдеще. Освен негативните последици обаче идентифицирахме и някои положителни, като например укрепване на семейните връзки, мобилизация на собствените сили за справяне с трудностите, желание за самоусъвършенстване.

Кръстева, В. (2018). Трудова несигурност и младежка безработица в България: субективни възприятия и стратегии за справяне. В: Бояджиева, П., Канушев, М. и Иванов, М. (съст.). *Неравенства и социална (дез)интеграция: в търсене на заедност*. София: Изток-Запад, ISBN: 978-619-01-0188-8.

Използвайки информация от интервюта с млади хора в България, текстът представя субективното преживяване на трудова несигурност и безработица, както и стратегиите на младежите за справяне с трудностите, които срещат при влизане и установяване в пазара на труда. В първата част на текста се разглеждат образователните и трудови траектории на интервюираните и връзката им с пазара на труда в страната. Следващите части разкриват как младите хора възприемат трудовата несигурност и какво предприемат, за да се справят със ситуацията. Анализът показва, че успешният път на младите хора и тяхната устойчивост зависят от комбинацията на различни фактори на микро-, мезо- и макрониво. В заключение обобщаваме основните структурни и индивидуални механизми, които допринасят за преодоляване или не на трудностите, свързани с трудова несигурност и безработица.

Stoilova, R., Krasteva, V. & Yordanova, G. (2017). The role of employers on the labour market in Bulgaria. *Sociological problems, Special Issue 49*, ISSN:0324-1572.

Статията съпоставя индивидуалните оценки на младите хора за трудностите при търсенето на работа с оценките на работодателите за трудностите да намерят подходящи служители като срещне очакванията на младите хора за работа и на работодателите за служители. Използва се комбиниран метод на изследване (mixed method approach), включващ количествени данни от он лайн анкета с работодатели и от качествен метод - интервюта с млади хора.

Изследването регистрира недостиг на работни кадри в пет сектора на заетост на икономиката в България, при същевременно наличие на дискриминация спрямо етноса, възрастта и пола ограничавачи потенциалния кръг от кандидати за вакантната позиция. Любопитството подтикващо често младите кандидати за работа се явява още един допълнителен плащещ сигнал за работодателите в процеса на наемане кадри.

Jeliazkova, M., Minev, D., Draganov, D., Krasteva, V. & Stoilov, A. (2017). *An overview of good practices on youth labour market inclusion in Bulgaria, Estonia, Germany, Greece, Italy, Poland, Sweden, the UK, and Ukraine*. Tallinn: Tallinn University, ISBN 978-9949-29-344-5.

Текстът включва информация за 22 добри практики за включване на младежкия пазар на труда от 9 държави - България, Естония, Германия, Гърция, Италия, Португалия, Швеция, Великобритания и Украйна. Прегледът показва, че избраните политически интервенции се различават по своята форма, целева група, видове предприети действия, ниво на изпълнение, източник на финансиране и значимост за ЕС. Основните фактори, допринасящи за успеха на избраните добри практики са: ранна интервенция, индивидуализирана подкрепа, осигуряване на интегриран подход, фокус върху развитието на човешкия капитал, разширяване на възможностите на младите хора и коригиране на пазарните провали. Анализът разкрива и някои слабости, като недостатъчно покритие, неадекватни стимули за младите участници и фактът, че именно най-уязвимите млади хора не са приоритет на политиките. Стига се до извода, че идентифицираните слабости не са резултат от самите политически мерки, а от по-широкия трудов и социален контекст. По този начин се поставя въпросът за необходимостта от оценки на две нива: оценяване на самите интервенции и оценка на кумулативния ефект от различните интервенции.

Статии и доклади, публикувани в списания с научно рецензиране или в редактирани колективни тонове

Кръстева, В. (2018). Институционална подкрепа за младежка заетост по време на криза. В: *Съвременните обществени предизвикателства и образованието по социология*. София: Издателски комплекс УНСС. ISBN 978-619-232-047- 8.

В условията на икономическа и финансова криза, когато нивата на безработица се повишават, държавната подкрепа за групи, уязвими от изключване от пазара на труда става особено важна. Тръгвайки от тази предпоставка, докладът изследва ролята на политиките на пазара на труда за повишаване на младежката заетост по време на икономическата криза в България. В първата част представяме ситуацията, в която се намират българските младежи в периода след 2008г. – висока безработица и неактивност (NEETs). Във втората част на базата на количествени индикатори като разходи за публични политики по тип мерки, участници в инициативи на пазара на труда, показваме, че държавата прилага подхода „първо работа”, като значително намалява инициативите за обучение. Заедно с това се наблюдава и значително понижаване обхват на активните политики като цяло. Докладът завършва със заключението, че политиките на пазара на труд, прилагани по време на икономическата криза в страната, не водят до устойчиво повишаване на младежката заетост особено сред по-уязвимите млади хора с ниско образование.

Krasteva, V. (2017). Entering labour market in time of crisis: the vision of job-seekers. In: *Economics & Management: Globalization challenges*. ISBN 978-86-80194-06-6.

В текста се представят трудностите, които търсещите първа работа срещат по време на криза. Фокусът е върху две възрастови групи (1970-75 и 1990-95), които осъществяват прехода от образование към работа по време на значими политически и икономически промени в България. Информацията, която се използва е събрана чрез полуструктурирани дълбочинни интервюта. В първата част на текста е описан накратко националният контекст и ситуацията на младежите в пазара на труда в страната. След това на базата на информацията от интервютата, се извеждат основните начини за търсене на работа, обобщават се основните трудности, които интервюираните разкриват, че са срещали при прехода си от образование към работа. От позицията на интервюираните се извеждат няколко основни плащещи сигнала (*scaring signals*) за работодателите, които според младежите затрудняват влизането им в пазара на труда – ниско образование, липса на опит, пол и семейна ситуация, етнос. Стига се до заключението, че тези сигнали не само затрудняват влизането на младежите в пазара на труда, но и създават условия за тяхното маргинализиране и изключване от пазара на труда.

Krasteva, V. (2017). Early job insecurity and unemployment: a thematic analysis of interviews with two generations in Bulgaria. In: *Knowledge Based Sustainable Economic Development*. ISBN 978-86-80194-07-3.

Текстът представя последиците от преживяната в началото на трудовата кариера продължителна безработица или несигурна работа от субективна гледна точка. За целта се разкриват индивидуалните значения и личните оценки на собствената ситуация на хора от три възрастови групи, взели участие в лайф-корс интервюта, проведени май-септември 2016г. в България. Представени са както негативни, така и позитивни последици, които са идентифицирани по време на изследването. Обръща се внимание на взаимната свързаност между негативните последици от безработицата и риска, който създават за изключване на младите хора, както от пазара на труда, така и от обществото като цяло.

Кръстева, В. (2016). За употребата на религиозните чувства на вярващите. В: Пенев, С. (съст.). *Религиозни светогледи и ценностите на XXI век*. София: ISBN: 978-954-392-412-7.

Употребена за постигане на лични интереси, всяка една религия, може да се превърне в разрушителна сила. В статията се представят различни примери за това как най-съкровениите чувства на вярващите се използват за постигане на цели, нямащи нищо общо с религиозните ценности и норми. В първата част на текста се представят някои от основните причини религията да заема значимо място в живота на хората. Статията продължава с конкретни примери за това как политици, управници и религиозни ръководители превръщат религията в инструмент за контрол и манипулиране на вярващите.

Кръстева, В. (2015). Връзката между социални мрежи и трудов пазар. В: *Социалните науки и развитието на обществото – теоретични и практически измерения*. Свищов: Академично издателство „Ценов”. ISBN: 978-954-23-1093-8.

В текста се дискутира важната роля, която социалните контакти на хората имат върху това как и каква работа ще намерят. Докладът се съсредоточава върху предимствата на мрежовия анализ за изследване на възможностите, които хората имат при навлизане в пазара на труда или при преминаване от една позиция в друга. Обобщават се основни понятия, използвани в мрежовия анализ, които биха били полезни при изследване на трудовия пазар.

Кръстева, В. (2014). Предучилищно и училищно образование – проблеми и предизвикателства. *Известия. Съюз на учените*. Том 27. ISSN 13112864.

Текстът се фокусира върху предучилищното и началното училищно образование. В първата част на доклада се представят някои основни проблеми, които се идентифицират при прехода от предучилищно към училищно обучение. Във втората част се разглеждат някои трудности, срещани в началния етап на образование. В заключение се правят препоръки, които биха могли да доведат до повишаване качеството на образованието, което децата получават в българското училище.

Кръстева, В. (2014). Църквата в сблъсъка между профанно и свещено. В: Пенов, С. (съст.) *Религия, ценности, ортодоксалност: Религията и науката в 21 век*. София. ISBN: 978-954-392-284-0.

В текста се описват сложните отношения, които съществуват между сферата на свещеното и сферата на профанното. Обобщават се основни характеристики на тези два противоположни свята. В рамките на тази концептуална рамка се разглежда сложната ситуация, в която трябва да действа Българската православна църква в условия на дълбоки социални промени и начина, по който отговаря на тях. Това се налага поради спецификата на религиозната институция. От една страна, тя се състои от видима, земна част, която е поставена в света на профанното. А от друга страна, Църквата е носител на свещена сила, самата тя е свещено място, което трябва да спазва дистанция от всичко, което е извън света на сакралността.

Кръстева, В. (2013). Православни религиозни ценности като част от личностното развитие. В: Пенов, С. (съст.). *Религия, ценности, ортодоксалност*. София. ISBN: 978-954-392-216-1.

В доклада се обсъждат възможности, които базисни за Православието учения, най-вече за смирение, любов към ближния и милосърдие, дават за формиране на емоционална и социална интелигентност, т.е. за изграждане и поддържане на емпатия, самоконтрол и самодисциплина. Изследователите на различните видове интелигентност определят

емоционалната интелигентност като набор от умения, които дават на човек възможността да мотивира себе си, да проявява постоянство в трудни моменти, да контролира импулсите и да отлага възнаграждението за усилията си, да регулира настроенията си и да не позволява на тревогата да пречи на мисленето, да проявява съпричастност и да живее с надежда. В модела на емоционална интелигентност се вписват и чертите на социалната интелигентност - синхронизация на взаимодействията, различните видове емпатия, социалните познания, комуникативни умения и грижа за другите. В доклада се разсъждава над въпроса дали, когато човек носи религиозните ценности като част от своето вътрешно разбиране за света, няма да е много по-лесно да усвоява и прилага основните принципи на емоционалната и социалната интелигентност, а от тук да бъде по-успешен в своите дейности и отношения с другите хора.

Кръстева, В. (2012). За мястото на емоционалната и социалната интелигентност в реформите на българското образование. В: Огненска, Н. (съст.). *Наука-Образование-Изкуство през 21 век*. Том VI. Благоевград: Съюз на учените в България. ISSN: 1313-5236.

Изхождайки от идеята, че общата интелигентност се състои от ерудиция, емоционална и социална интелигентност, в текста се твърди, че децата, обхванати от българската образователна система (в предучилищна и училищна възраст) получават твърде малко умения, които да формират висока емоционална и социална интелигентност. Обсъждат се публичните политики в сферата на образованието и необходимостта от насочване на реформите към програми, развиващи тези два вида интелигентност у младите хора.

Кръстева, В. (2012). Образователни политики, основани на неправилно идентифицирани проблеми. *Наука*, 5, ISSN: 08613362.

В статията се изхожда от идеята, че знанието за публичните политики е от съществено значение за начина, по който ще функционира едно общество. Издига се тезата, че реформите, предприемани в сферата на образованието са резултат от именно такова незнание – неидентифициране на централния проблем в образованието. А именно: деформиране в структурата на знанието, която води до промяна на общата интелигентност на учениците. Набляга се на значението, което емоционалната и социалната интелигентност имат за изграждането на децата като бъдещи активни граждани на обществото.

Кръстева, В. (2012). За един по-различен мотив на действие в съвременния начин на живот. В: Келиян, М. (съст. и ред.). *Хуманизъм - наука - религия в полза на обществото*. София: ИИОЗ-БАН. ISBN: 978-954-8765-11-4.

На базата на два случая се показва как представители на българския православен клир съвместяват православни ценности с изискванията на пазарната икономика, която задава различни и много често противоположни на религията норми. По този начин се разкрива

една друга страна на съвременния живот, един друг начин на мислене и действие, водени от духовни, а не само от материални, ценности.

Кръстева, В. (2011). Религиозните институции и процесът на секуларизация. В: Харалампиев, М. (ред.). *Дни на Науката 2010*. Велико Търново: Съюз на учените в България, ISSN: 1314-2283.

В текста се описват главните промени, които претърпяват религиозните институции, поставящи ги пред тежката задача да изпълняват своите свещени функции в условия, често противоречащи на религиозните им ценности. Обръща се внимание на трудностите, които среща православната църква при срещата на изискванията на деня и свещените ѝ функции. Налага се религиозните институции да задоволяват както новите потребности на модерния човек, така също да отстояват Божиите послания въпреки същите тези потребности.

Кръстева, В. (2010). Православното християнство като обект на научни изследвания. В: Огненска, Н. (съст.). *Наука - образование – изкуство*. Том IV. Благоевград: Съюз на учените. ISSN: 1313-5236.

Религиите като съществена част от живота на човешките общества са предизвиквали интереса на учени от различни научни направления. Изследвани са разнообразни техни характеристики, появявали са се едни теории за мястото на религиозния феномен, а са отпадали други, прилагали са се различни подходи за изучаването им. В текста се представят основните проблемни полета, около които са се съсредоточавали научните дирения, и по-специално се набляга на православното християнство и свързаните с него въпроси. Отбелязват се основните изводи, до които са достигнали изследователите относно православието и се набляга на нуждата от бъдещи анализи относно мястото и значението на православната църква в съвременния свят.

Кръстева, В. (2010). За нуждата от вяра в свещено. В: *Двадесета юбилейна международна научна конференция*. Том VI, Социални науки. Стара Загора: Съюз на учените. ISBN: 978-954-932-946-9.

Мястото на религията в съвременния свят става все по-сложно: от една страна тя вече не е водещ авторитет за хората и техните действия, а от друга все по-често се случват събития, които се обясняват именно чрез религиозни ценности и мотиви. Затова в статията се поставя въпросът за нужда от вяра в нещо свръхестествено, в нещо свещено. Стига се до извода, че сакралността, с която са свързани религиозните предмети и ритуали всяват силен респект и уважение сред хората и макар и с различна роля религията има място в техния живот. Това от своя страна отваря нови полета за изследвания в полето на социология на религиите.

Кръстева, В. (2010). Социални политики и дискриминация. В: Желязкова, М. и Минев, Д. (ред.). *Траектории за активно включване на местно ниво: 2010 г.* -

Европейска година на борбата с бедността и социалното изключване. София. ISBN: 978-954-8465-72-4.

В текста се дискутират начините на разпространение на негативни стереотипи и предразсъдъци и изключването на определени групи от хора (поради етнос, раса, религия, увреждане) в българското общество Обръща се внимание на ролята на социалните политики в процеса на социално включване и се стига до заключението, че държавата чрез липсата на адекватна намеса и ефективни политики спрямо уязвимите групи създава благоприятна среда за процъфтяване на дискриминация.

Глави в колективни монографии:

Böhler, K., Krasteva, V., O'Reilly, J., Vedeler, J. S., Tolgensbakk, I. & Stoilova, R. (2019). Four Narratives of overcoming early job-insecurity in Europe: A capability approach. In: Hvinden, B., O'Reilly, J., Schoyen, M. A., & C. Hyggen (Eds). Negotiating Early Job Insecurity: Scarring, Resilience and Well-being of European Youth. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. ISBN: 978 1 78811 878 1.

Разказът е един от основните начини, по който ние като хора организираме своите преживявания и им придаваме смисъл. Затова изучаването на разкази на млади безработни дава задълбочен поглед върху това, което те смятат за легитимни, нормални и желани решения в периоди на криза и как се справят с нежеланите обстоятелства. Използвайки информация от 211 дълбочинни интервюта на хора от три възрастови групи (1950-55, 1970-75 и 1990-95) от седем европейски държави, главата идентифицира основните разкази сред европейски граждани, преживели безработица или трудова несигурност в младежките години. Анализира се степента, в която тези наративи са оформени от индивидуални и структурни условия и дали се откриват различия по пол, етническа принадлежност или възраст. Идентифицирани са четири основни форми на разкази, доминиращи в интервюта - Stumbler, Messy Life, Precariat и Great Crisis, анализирани чрез инструментите на подхода за способностите и възможностите за реализация.

Krasteva, V., Jeliaskova, M. & Draganov, D. (2018). Youth in Bulgaria: Setting the context and methodology. In: *Young adults in insecure labour market positions in Bulgaria – The results from a qualitative study*. Tallinn: Tallinn University. ISBN 978-9949-29-369-8.

В тази глава се представят основни характеристики на пазар на труда и институционалния контекст в страната, които влияят върху живота на младите хора. По-точно, описани са доходите от труд и някои основни характеристики на заетостта в България. В тази част от книгата е включено и описание на активните и пасивните политики на пазар на труда в страната с акцент върху тяхното влияние върху условията на живот на младите българи. Обсъжда се и степента на развитие на политиките за семейство и автономия, както и образователната система в България като важни фактори, влияещи върху ситуацията на младите хора. Във втората част е представена методологията на изследването и са описани предизвикателствата при провеждане на теренната работа.

Krasteva, V., Jeliaskova, M. & Draganov, D. (2018). *Educational and work trajectories*. In: *Young adults in insecure labour market positions in Bulgaria – The results from a qualitative study*. Tallinn: Tallinn University. ISBN 978-9949-29-369-8.

В тази част въз основа на тематичен анализ на 43 интервюта с млади хора, определени като уязвими на пазара на труда, се представят трудовите и образователните траектории на анкетираните. Дискутира се и какво е значението на работата за интервюираните младежи, както и стратегиите, които предприемат за преодоляване на трудностите, които срещат в пазара на труда.

Krasteva, V., Jeliaskova, M. & Draganov, D. (2018). *Autonomy*. In: *Young adults in insecure labour market positions in Bulgaria – The results from a qualitative study*. Tallinn: Tallinn University. ISBN 978-9949-29-369-8.

В главата са описани представите на младите хора за тяхната автономност. Анализът се фокусира върху жилищна, икономическа и психологическа независимост, както и стратегиите, които младежите предприемат, за да подобрят ситуацията си по отношение на икономическата зависимост и преходът към собствен дом. Интервютата разкриват, че много млади хора определят себе си като икономически зависими от своите родители и отлагат отделянето от родителския дом.

Krasteva, V., Jeliaskova, M. & Draganov, D. (2018). *Well-being and health*. In: *Young adults in insecure labour market positions in Bulgaria – The results from a qualitative study*. Tallinn: Tallinn University. ISBN 978-9949-29-369-8.

В тази глава се разглежда субективната оценка на младите хора относно тяхното здраве и благосъстояние по принцип и като резултат от безработицата. Дискутират се рискови фактори, оказващи влияние върху живота на младите хора на микро, мезо и макро ниво. Анализът показва, че безработицата е свързана с ниско самочувствие, депресия и ограничаване на социалните контакти. Представят се и усилията на участниците в изследването за справяне с влошеното благосъстояние и здраве.

Krasteva, V., Jeliaskova, M. & Draganov, D. (2018). *Socio-economic consequences*. In: *Young adults in insecure labour market positions in Bulgaria – The results from a qualitative study*. Tallinn: Tallinn University. ISBN 978-9949-29-369-8.

Фокусът на тази глава е върху начина, по който младежите, участващи в изследването възприемат своето икономическо и социално положение в резултат на безработица, несигурна и временна заетост. Давайки глас на младите хора, бяха идентифицирани основни аспекти на изключване от пазара на труда от субективна гледна точка. Разказите разкриват материални лишения и бедност, липса на достъп до качествени здравни услуги и образование, липса на стратегии за бъдещето.

Krasteva, V., Jeliaskova, M. & Draganov, D. (2018). Social exclusion. In: *Young adults in insecure labour market positions in Bulgaria – The results from a qualitative study*. Tallinn: Tallinn University. ISBN 978-9949-29-369-8.

В тази глава се опитваме да подчертаем взаимовръзката между изключването от пазара на труда и други измерения – трудови и образователни траектории, автономия, благополучие и социално-икономически последици. Класифицираме 43 български интервюта в три категории – участници с висок риск; с повишен риск и с нисък риск от социално изключване. Разказите на интервюираните млади българи разкриват редица трудности, с които се сблъскват младежите. В края на книгата предлагаме някои препоръки за прилагане на политики, които биха могли да подобрят икономическото и социалното положение на уязвимите млади хора в България.

Jeliaskova, M., Minev, D., Draganov, D., Krasteva, V. & Stoilov, A. (2018). *Youth employment policies in Bulgaria*. Tallinn: Tallinn University. ISBN 978-9949-29-396-4.

Целта на книгата е да представи преглед на развитието на пазара на труда в България през последните две десетилетия, с акцент върху младите хора и младежките политики на пазар на труда. Първата част на книгата описва по-широкия контекст на развитие на пазара на труда от средата на 90-те години, младежката ситуация заетост и основните уязвими групи. Следващите няколко глави анализират основните тенденции в активните и пасивни политики на пазара на труда, като се акцентира върху политиките за заетост на младите хора и се описват детайлно 12 избрани интервенции. Разгледано е и разпространението на инициативите за заетост на младежи в ЕС. Последната част обсъжда съгласуваността на политиките за заетост на младите хора с други политики (образователна политика; социална политика и т.н.). Текстът завършва с оценка на политиките за заетост на младите хора, на базата на което се предлагат препоръки за подобряване ситуацията на младите хора в България.

Кръстева, В. и Петрунов, Г. (2014). Институционална структура на процеса на усвояване на средствата по структурните фондове и кохезионния фонд. В: Ивков, Б. (ред.). *Изследване на възможностите за по-ефективно използване на средствата от Европейските фондове*. Изд. Омда. ISBN: 978-954-9719-68-0.

В главата детайлно се представя институционалната структура на процеса по усвояване на средствата по структурните фондове. Описват се основни схеми за усвояване на средства и техните основни рискове, представят се оценки на бенефициенти за управлението и усвояването на европейските пари. Главата завършва с обобщение на идентифицираните проблеми, свързани с институционалната структура за разпределение на средствата по Структурните фондове.